

MUHAFAZAKÂRLIKTAN MEDENİYET'E: CEMİL MERİÇ

İbrahim KEŞKİN - Âdem PALABIYIK***

ÖZET

Türk düşünce dünyasında önemli bir yer ve geleneğe sahip olan Cemil Meriç'in, gelenek ve modernite arasında bir bağ kurma çabasının yanında, muhafazakârlığa yakın yönüyle de ele alınması gerekmektedir. Meriç'in, geleneği korumanın yanında onu dönüştürme çabası, onu kendine has bir düşünür haline getirmiştir. Meriç'e göre gelenekçilerin Batı'ya karşı takındıkları reddiyeci tutumun yerine, Batı'dan kazanılanların "yerlileşmesi" yada "yerleştirilmesi" daha faydalı bir yaklaşım olacaktır. Çünkü bu şekilde bizler, Batı'yı anlayacak, eleştirecek ve Batı'ya karşı fikir üretebilecek hale gelebiliriz. Meriç'in, geleneklerle alakalı olarak "yeniden canlandırılması" çabası ise onu diğer gelenekçilerden de ayırmaktadır. Muhafaza etmenin yanında, geleneklerin yeniden canlandırılması ve Batı'yı anlamak/anlamlandırmak için bir argüman olarak kullanılması daha gerçekçidir. Bu şekilde, düşünsel an-

*Yrd. Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü.

** Arş. Gör., Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü.

lamda gerilemenin de önüne geçilecektir. Düşünsel anlamda gerilemenin önüne geçmek de geleneklerin hem korunmasına hem de “yabancıya” karşı mücadele verilmesinde önemli bir toplumsal aygıt olarak kullanılmada etkili olacaktır. Yabancıya karşı mücadelede Meriç’in için en önemli kavram ise medeniyettir. Doğu ve Batı medeniyeti arasında yaptığı ayrımlarla Meriç, bu farklılığı gözler önüne sermektedir. Bu makalede de kendisine has bir Türk Muhafazakâr olan Cemil Meriç’in, gelenekler ile alakalı olarak söylemleri ele alınacak ve geleneğin canlandırılması söylemleriyle birlikte medeniyet kavramı üzerine Meriç’in fikirleri tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cemil Meriç, Medeniyet, Muhafazakârlık, Gelenek, Doğu-Batı, İslam.

GİRİŞ

Muhafazakârlığın nasıl tanımlanacağına karar vermek, muhafazakârlık ile alakalı söylenebilecek sözlerin de işaret ettiği ideolojileri ortaya çıkarmak anlamına gelecektir. Bu ideolojilerin farklılığı, daha doğrusu hangi noktada olduğu, muhafazakârlığın nerede konumlandırılacağını belirleyecektir. İfade etmek istediğimizi en iyi biçimde Murat Belge’nin şu ifadesi ortaya koymaktadır: “Muhafazakârlık ve milliyetçilik ve onun ilerisi faşizm, daha ortalarda liberalizm, solda da Komünizm ve sosyal-demokrasi” (Belge, 2006: 92). Belge’ye göre muhafazakârlık en radikal ideolojilerin başlangıç noktasını oluşturuyor görünmektedir. O halde muhafazakârlık bir başlangıç olarak mı kabul edilmelidir? Bunun cevabını vermek oldukça güç gibi görünmektedir, zira tarihsel gelişimine bakıldığında muhafazakârlığın 18.yy’ın sonları ve 19.yy’ın başlarında, siyasi ve ekonomik dönüşümlere bir tepki (“ancien regime’e”¹) olarak ortaya çıktığı görülmektedir (Türk, 122-123: 2003). Bu açıdan bakıldığında Muhafazakârlık bir başlangıç yerine, düzeni devam ettirme amacıyla bir tutuculuk refleksi olarak, reaksiyoner bir hareket tarzı olarak değerlendirilebilir bir kavram olarak kelimenin kökenine bakıldığında bu yaklaşımın daha doğru olduğunu söyleyebiliriz. “Muhafazakârlık, latince “conservare” kelimesinden türetilmiş ve koruma ve muhafaza etme anlamına gelmektedir.

Kavram olarak ise muhafazakârlığın (conservateur) siyasi literatüre girişi, Fransız Devrimi sonrası olmuştur. Muhafazakârlık Napoleon politikalarının başarısızlığı uğraması sonucu, Devrim öncesi siyasi inanç ve

¹ Eski düzene dönüş.

değerleri yeniden gerçekleştirilmek üzere, adalet ilkelerini ve medeniyetin güvenliğini sağlama anlamında kullanılmıştır (Akkaş, 2003: 242). Bu koruyuculuğu Ulus Baker şöyle belirtmiştir: “Oğullarının ve kızlarının kendi bildiği değerlere göre yaşamasını isteyen birinin halidir muhafazakârlık. Bu açıdan statüko geçmişin akideleştiği bir değerler manzumesi olmaktan çok geleceğin yenilik ve başkalık tehlikelerine kendini oranlayarak korumaya çalışan, çoğu zaman bölük pörçük değerler çizgisidir” (Baker: 2006: 101). Baker’in bahsettiği bölük pörçük değerler, muhafazakârlığa nereden bakıldığının da önemli olduğunu göstermektedir. Zira hem Belge’nin ideoloji tanımlamaları hem de Baker’in muhafazakârlık tanımı, tanımlamalar yapılırken tanımlayıcının konumunu da ve bu konumlanmadan bağımsız tanımlamanın mümkün olmadığını açığa çıkarmaktadır. Biz her iki tanımın da aksine muhafazakârlığı bir fikir yahut ideoloji olarak ele alacağız, çünkü her ne olursa olsun, değişim önce zihinde başladığı kanaatindeyiz.

“Muhafazakârlık, genel olarak iki biçimde anlaşılabilir; ilki, muhafazakârlığı bir tutum olarak kullananların kastettiği anlamdadır. Bu anlamda muhafazakârlık, değişime duyulan bir tepkiyi ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak değişim karşıtlığını ifade etmek için bu kavramın kullanılması doğru değildir. Çünkü muhafazakarlığın sözlüklerdeki karşılığı “tutuculuk”tur, ki bu davranış biçim, liberalinden sosyalistine, muhafazakârdan sosyal demokratına kadar pek çok insanda görülebilir. Dolayısıyla kanaatimize göre muhafazakârlığın bu anlamda kullanılması yanlış bir kullanımdır ve söz konusu anlamıyla kullanımın konumuzla ilgisi bulunmamaktadır. Muhafazakârlığın konumuzla ilişkili anlamı diğer anlaşılma biçimidir, çünkü bu yaklaşım muhafazakârlığın bir fikir ve bir ideoloji olarak sahip olduğu anlamı ifade eder. Bu anlamda Muhafazakârlık, insanın akıl, bilgi ve birikim bakımından sınırlılığın inanan, bir toplumun tarihsel olarak sahip olduğu aile, gelenek ve din gibi değer ve kurumlarını temel alan, radikal değişimleri ifade eden sağ ve sol siyasi projeleri reddederek, ılımlı ve tederici değişimi savunan ve siyaseti, söz konusu değer ve kurumları sarsmayacak bir çerçeve içinde, sınırlı bir etkinlik alanı olarak gören bir düşünce biçimi, bir fikir geleneği ve bir siyasi ideolojidir (Özipek: 2007). Muhafazakârlık, bir düşünce biçimi, fikir geleneği ve siyasi ideoloji ise aynı zamanda muhafazakârlığın bir tercih biçimi de olduğu söylenebilir. Dolayısıyla onu içinde yeşerdiği toplumsal koşullardan, ekonomik ve siyasal güç ilişkilerinin niteliğinden bağımsız değerlendirmek mümkün değildir

(Özipek, 2005: 4). Bu tercih biçimi, diğer ideolojiler gibi bir geçmişe dayanır ve böylece bu geçmiş, kabul edilen fikrin bir geleneğe de sahip olduğunu ortaya koyar.

Muhafazakârlık ve Meriç

Muhafazakârlık böyle bir kanıt (kabul edilen geleneğe) sahiptir ve muhafazakâr kişinin asıl derdi de korumayı üstlendiği durumu oluşturan sosyal, ekonomik, yasal, dinsel, siyasal ve kültürel kurumların, geleneklerin çözülmesine yol açacak değişmelere karşı durmaktır. Cemil Meriç bir geleneğe sahip ve o geleneğin içinden düşünen/konuşan biri olarak, ait olduğu geleneğin dejenerasyonuna karşı duran, direnç gösteren biridir. Meriç'in muhafazakâr söyleminde, ona formasyonunu veren Batılı kültürden arınıp, Müslüman-Türk özüne rücu etmiş, asli değerlerini geri kazanmış bir aydın olması sıfatıyla, esas değerini, özelliğini ait olduğu değerlerde ve onları korumada gören örnekler çoktur. Meriç'in Hint'e duyduğu heyecan, o ana kadar içinde olduğu Batı materyalist kültürünün Hint kültürü karşısındaki sığığını fark etmesi ve daha sonra da Osmanlı-Türk kültürünün ihtişamına teslim olmasıyla başlamıştır (Bora: 2006a: 518). Fakat Meriç düşüncesinde Hintli Doğu'nun Müslüman Doğu'dan ayrı ele alınmasının, bizi Doğu tanımlamasında bir belirsizliğine de götürebileceği göz önünde bulundurulmalıdır; Meriç, Hint Vedantizminin² kutupların zıddiyet prensibini Hegelvari biçimde reddettiğinden söz eder (Köksal, 1995: 124).

Meriç'in eserlerinde ortaya koymuş olduğu muhafazakârlık Cemil Meriç'e yakınlık gösterenler için, 12 Eylül 1980 darbesi sonrasındaki okur-yazar çevrenin yaşadığı fikri bunalım ve arayış döneminde, oldukça zihin açıcı etkileri olmuştur (Bora: 2006a). Onun muhafazakârlığı değerlendirilirken gözden kaçırılmaması gereken önemli bir hususa dikkat etmek gerekir.-Zira-Meriç'in, çalışmalarındaki Batı eleştirileri salt medeniyet kaygısıyla yapılmış eleştiriler değildir, o söz konusu eleştirileri

² Vedantizm "her şey birdir" ilkesine dayanır'. "Her şey" ile anlatılan, belli ki, çok'tur, dünyanın çokluğudur. Ve dolayısıyla bu ilke, çok'un karşısı ile, bir ile özdeş olduğu anlamına gelir. Bütün panteist sistemlere özgü olan, çok'un bir'den çıktığı iddiası, Hegel'in yok - varlığın varlıktan çıktığını söylemesine paraleldir (ama bu, Hegel'in panteist olduğu anlamına gelmez. Gene bütün bu felsefelerde, bir bitimsiz, çok ise bitimlidir. Bitimsiz bitimliyi kendinden çıkarır, bitimli olur, dolayısıyla bitimlidir. Bitimsiz karşısı olan bitimli ile özdeştir. Web: <http://felsefe.kulbu.pau.edu.tr/filozoflar/72.html>, erişim: 11.09.2013.

yaparken batılılara benzememe gayesi de güderek bu eleştirileri yapmıştır. Yerlilik, Meriç'in temel prensipleri arasındadır, çünkü Meriç'e göre "Emperyalizmler tuzağa düşürmek istedikleri ülkeleri kültürleriyle fethetmez, kültürsüzleştirerek, kültürsüzlüklerine inandırarak yok eder (Meriç: 2012b, 39). Emperyalizmlerin istediği noktaya gelmemek için yerlileşmek zorundayızdır. Lakin yerlileşmek ile kasıt milliyetçi bir ideolojiyi benimseme değildir. Meriç'in burada kastettiği mana kendi geleneklerimizin değerinin fark edilmesidir. Bu geleneklerin üzerine ölü toprağı serpilmişçesine hiç kıpırdamaması, bizim düşünürlerimizi etkilemiştir. Meriç, Türk aydınının Batılı aydınlanma düşüncesi karşısında büyülenmesini ve onunla reşit bir ilişki kuramamasını, dolayısıyla bizzat aydınlanma düşüncenin ereğini bununla ilişkili olarak ta kendi varlığının ereğini ıskalayışını, trajik bir mesele olarak değerlendirir. Ona göre hayalperest nesiller Batı'ya teslim olabilir (Koç, 2011: 107) Meriç'in, muhafazakârlığın evrensel tabusu olan, ithal fikritaya tepkisinin özgünlüğü şu ifadelerinde özetlenmektedir: "Hakikatte hiçbir düşünce düşman değildir, her düşünce kanımıza karıştırılmak, millileştirilmek şartıyla doğrudur (Bora'dan: 2006b: 446). Demek ki Meriç'e göre, düşüncelere karşı düşmanlıktan ziyade, düşünceyi yerlileştirmek esastır, bu yerlileştirme hareketi, geleneklerden bağımsız olmayan ve kendi yapımıza uygun bir biçimde olmalıdır³. Batı'nın, papağancılığı yapılmamalıdır.

Meriç'e göre "Türk insanı papağan Batıcılıktan gerçek Batıcılığa Marksizm sayesinde geçebilmiştir...bir düşünce devrimi yaratıştır bizde Marksizm. Avrupa'nın yalancılığına, kapitalizmin sömürüsüne dikkatimizi çekmiştir...Batı'dan icazet almadıkça Batı'yı tenkit edemezdik. Marksizm bize bu icazeti verdi (Meriç: 1999: 290). Türk insanı Batı dünyasını tanımak için Batı'nın bütün düşünce dünyasını tanımak, sonra kendi dünyasına dönmek zorundadır (Meriç: 1999: 266). Meriç'in yerli-

³ Cemil Meriç eserlerinde Batı toplumlarının vasıflarını ve Batı düşüncesini oluşturan unsurları, tarihi gelişimlerini de içine alacak şekilde geniş ve çok boyutlu bir perspektif içinde incelemiştir. Meriç'in Batı hakkındaki menfi düşüncelerinden ve sert eleştirilerinden yola çıkarak, onun gözü kapalı bir şekilde "Batı düşmanlığı" yaptığı sonucunu çıkarmak son derece yanlıştır. Batı'nın dayandığı iktisadi, ictimai ve fikri temeller açısından diğer toplumlardan ayrı bir medeniyet ve sınıflı bir toplum olduğunu belirten Meriç'e göre, gerçekte Batı'nın iki ayrı çehresi vardır: birinci Avrupa insanlığa aşık, hürriyetçi, adalete, terakkiye gönül vermiş, beşeriyetin refahı peşindedir. İkinci Avrupa ise; kıyıcı, çıkarlarından ve kazancından başka kaygısı olmayan bir zihniyete sahiptir. Cemil Meriç, düşünen ve dost olmak isteyen birinci Avrupa'yı daima takdir etmiş ve benimsemiştir. Kolonyalist ve kapitalist olan ikinci Avrupa'yı ise acımasızca tenkit etmiştir (Taş, 2007: 69).

leştirmekten kastı tam da budur işte. Zira Meriç Batı'yı sorgulayan Marx'ı taklit etmemiş, Batı'nın nasıl sorgulandığını anlamaya çalışarak, bir metodoloji üretmeye çalışmıştır. Ona göre Marx, nihayetinde Batılıdır. Fakat "Türk insanı Marx'ı ya ahmakça reddetmiş yahut bir ahir zaman peygamberi kabul etmiştir" (Meriç: 1999: 293), yani Meriç'in deyimiyle ya Marx'a tapılmış ya da Marx şeytanlaştırılmıştır. Kimse Marx'ı anlayıp, eleştirisinin ve yönteminin peşinden gitmemiştir, daha açık bir ifadeyle kimse Marx'ın metodunu yerlileştirmeye çalışmamıştır. Oysa Meriç'e göre Marx, insanlığa büyük bir armağan sunmuştur: Diyalektik. Meriç'in bu ifadelerine baktığımızda aslında onun muhafazakârlılığın oldukça ileri düzeyde ve kritik eşikleri aşma çabasında olduğunu görmekteyiz. Bildiğimiz muhafazakârlılığın aksine Meriç'in muhafazakârlığı, tutuculuktan ziyade bir dönüştürme bilimcisi olarak anlaşılabilir. Onun dönüştürme çabası kopya değil, değerlerin, kendi toplumumuza uygunluğunu sorgulamaktır, zira toplum, değişik grupları ve kültür öğelerini içerisinde barındıran geniş bir toplumsal sistem ve ilişkiler ağıdır (Türkkahraman ve Tutar, 2009: 2). Dolayısıyla Meriç için bu sorgulama kaçınılmaz gibi görünmektedir. Bu hususta Meriç'in diğer toplum bilimcilerine veryansın eden eleştirileri oldukça haklı gerekçelere sahip görünmektedir, çünkü Meriç'e göre dışlama ya da tapma arasında sıkışıp kalmak açıkça bir gaflettir. Söz konusu gafleti bertaraf etmenin yolu ise şudur "onları (bizden olmayanları) bilmektir, onlarla diyalog kurmaktır (Meriç: 1999: 293)". Meriç, hiçbir zaman diyalog kurmadan reddetme taraftarı değildir (Mert: 2010), çünkü diyalog kurmadan reddetmek demek, bizden olmayanların, daha doğrusu Avrupalı olanın, bizim etkimiz dışında öğretilmesi demektir. Eğer biz, dışarıdan bir şeyin öğretilmesini istiyorsak, onunla diyalog kurmalı ve böylece onu yerlileştirme çabasına girmek zorundayız.

Düşünce kanımıza karışmalı, millileşmeli ifadesi, milliyetçilikten ziyade bizi içeren ve "buralılıktan" türetilen bir gerçekliği yansıtmalıdır. Bu yüzden Meriç, Türk aydını ile alakalı olarak "zavallı Türk aydını... Batılı dostları alınmasınlar hazinelerini gizlemeye çalışır. Sonra unuttur hazineleri olduğunu. Düşmanın putlarını takdis eder, hayranlıklarını benimser. Dev, papağanlaşır (Meriç: 2012a:9)" ifadelerini kullanır. Meriç'e göre bizim aydınlarımızın sahip olduğu hazineler, ortaya çıkarılmaya kendiliğinden unutulur ve Türk aydını, kendini yeniden parlat-

mak için, Batı mücevherini kullanmayı tercih eder. Bu tercih, Türk aydınını, Batının söylediklerini tekrar eden bir papağan haline dönüştürür.

Bu ifadenin çok keskin bir yönünün olduğu, bu anlamda Cemil Meriç'in tabu ve kalıpları yıktığı, her türlü düşünce, kurum ve kişileri eleştirdiği söylenebilir. Fakat Meriç'in yaklaşımındaki şu özelliği gözden kaçırmamak gerekir ki o, oldukça fazla eleştirdiği ve hatta insafsızca saldırdığı kişi ve kurumların olumlu yanlarını vurgulayarak, hakkını teslim etmeye de çalışır. Bir yerde adeta yerin dibine soktuğu bir fikir akımı yahut kişiyi bir başka yerde gökleri çıkarır. Bu durum bir çelişki olmaktan ziyade o fikir akımı veya kişinin her iki boyutunun da bir şekilde var olduğunu düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Köksal Alver, "Cemil Meriç'in Sosyoloji Tasavvuru" adlı makalesinde Cemil Meriç'in eleştirel sosyolojisini eleştirerek şöyle bir yargıda bulunmaktadır: Eleştirel sosyolojinin radikal bir yorumunun sosyolojiyi zayıflatma hatta yıkma eylemine dönüşme tehlikesini barındırdığını da görmek gerekir. Özellikle Meriç'in yaklaşımında eleştirel sosyoloji, bir tür sosyoloji düşmanlığına, sosyoloji yıkıcılığına dönüşme tehlikesini barındırmaktadır. Sosyoloji hakkında çok keskin hükümleri, yargıları değerlendirmeleri olan Cemil Meriç'in bakış açısının da eleştirel okunması gerektiği ortadadır (Alver, 2009: 348). Ama Meriç, sosyolojiyi "belli bir çağın ve medeniyetin müdafaa vasıtası (Meriç: 2012b: 75)" olarak algılamaktadır. Bundan dolayı da bütün cemiyetleri kucaklayan bir sosyolojiden bahsedilemeyeceği ancak bir basamaklar sosyolojisinin olabileceği fikrindedir (Taş, 2001: 127). Meriç'i bu anlamda eleştirel okuyan biri, Meriç'i ister istemez muhafazakârlığa da iter, çünkü onun dili kendi değerlerinden yola çıkmayı öngörmektedir, örneğin "Bu Ülke" adlı çalışmasının ismi bile onun bu muhafazakâr tutumuna önemli bir örnektir. Cemil Meriç, bu ülkeye özgü olanın peşindedir. Deşelediği bukalemun kelimelerin en tehlikelilerinin toprağımızda doğmayanlar olduğunu söyler. Temel davası olan yozlaşma ve yabancılaşma probleminin esasını kendi derisinden çıkarmak, kendi mukaddeslerini inkâr etmek teşkil eder (Bora, 2006a: 520). İşte öze dönüş için bu yabancılaşmanın sona ermesi gerekmektedir. "Demek ki, sınıflı cemiyetin eseri olan yabancılaşma sona erdi mi, düşünce insanın gerçek hayatı ile kaynaşabilir, yani sadakatle aksettirebilir onu" (Meriç: 2012a: 285). Yabancılaşmanın ortadan kaybolduğu anda birey, Meriç'e göre kendi özüne dönme, yani kültürden irfana dönme problemini atlatır. Bu dönüş de geleneklerin yeniden canlanmasına vesile olacaktır,

çünkü özümüz olan şey, geleneklerimizin içinde saklıdır. Meriç'in irfan tanımı, insan ile varlık arasındaki ilişkinin maddî ve manevî yönlerini ihtiva edecek genişlikte olduğunu göstermektedir: "Batının kültürü var bizim ise irfanımız. İrfan, insanoğlunun has bahçesi, ayırmaz, birleştirir. Bu bahçede kinler susar, duvarlar yıkılır, anlaşmazlıklar sona erer. İrfan kendini tanımakla başlar. Kendini tanımak için ön yargıların köleliğinden kurtulmak gerekir. İrfan, nefis terbiyesi, olgunluğa açılan kapı, amelle taçlanan ilim. Kültür, irfana göre katı ve fakir. İrfan insanı insan yapan vasıfların bütünü, yani hem ilim, hem iman ve hem de edep. Batı kültürün vatanı, doğu irfanın. Ne batıyı tanıyoruz ne doğuyu; en az tanıdığımız ise kendimiz (Meriç: 1986: 11)."

Meriç'in irfana yüklediği anlam, son cümlesinde açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır: Kendimizi tanımak. Bu manada irfan, kültür ve medeniyeti de içerecek şekilde bir varlık tasavvuru ve ben-idraki ameliyesini ifade etmektedir (Kalin, 2010: 18). O, kültürden çok irfanla uğraşır. Bu yüzden bir eserine "Kültürden İrfana" adını verir. Ona göre Avrupa kaynaklı olan kültür, irfanın yanında, katı, fakir ve tek boyutludur. İrfanı, Tanrı vergisi kabul eder; insanı insan yapan vasıfların bütünü olarak görür. İlim, iman ve edebî irfanda olduğunu vurgular. Kültüre karşılık irfanı anlam bakımından daha sıcak ve kuvvetli bulur. İrfana ulaşılıncı modern zamanda şüpheyle bakılan geleneğin terk edilmesi sonucu ortaya çıkan yabancılaşma da, ancak bu şüphenin ortadan kalkmasıyla son bulacaktır. Meriç'e göre, Çağımız geleneğe değil, geleneğin kendisine düşman, hayata bir şey eklemek istemiyor, hayatı alt üst etmek peşinde. Geleneği hayatın yegâne, sahîh, üretici kaynağı olarak tanımlayan bu ifade, muhafazakâr düşüncenin ruhuna veciz bir tanımlama getirir. Meriç'e göre çare ve dava geleneği canlandırmaktır, dava irfanımızı yeniden fethetmek, bugünü düne bağlamak; Dünyü yarına bağlayan milli şuuru-muzun anlamı budur, kültürden irfana dönmek bu demektir (Bora'dan: 2006a: 520). Meriç'in bahsettiği irfan insanı insan yapan özelliklerin ya da niteliklerin bütünüdür. Bu yüzden irfana dönmek ile insanın özüne dönmek Meriç'te aynı anlamı taşımaktadır, yani öz'e dönüşü. Gelenek, donmuş bir şey değildir aksine gelenek yaşayan bir varlık gibidir; iz bırakır ama bu ize indirgenemez. Onun naklettikleri kâğıt üzerine yazılmış kelimeler gibi görülebilir. Ama o aynı zamanda insanların ruhlarına kazınmış gerçeklerdir. Öyle ki nefes ve hatta belli öğretilerin kendisiyle nakledildiği bakış kadar latifdir. Dolayısıyla gelenek geçmişten ibaret

değildir. Bunun gibi o geçmişe özleminden (daüssıla) ibaret de değildir. Gelenek, çoğu kere sığ ve genel geçer bir biçimde kavrandığı şekliyle, örf ve âdetler değil, örf ve âdetler de içerisinde olmak üzere, bir tarihî-kültürel mirasın total haliyle bizzat kendisidir. Yani milletin hayatındaki ortak inanç ve pratiklerin düzenlenme biçimleridir. Genel anlamda gelenek “belirli davranışsal norm ve değerleri benimseyip aşıl原因an, gerçek ya da hayali bir geçmişle süreklilik gösteren ve genellikle yaygın biçimde benimsenen ritüeller ya da başka sembolik davranış biçimleriyle ilişkili toplumsal pratikler kümesi” olarak tanımlanmaktadır. Fakat Meriç’in yaklaşımı bu tanımlamayla sınırlandırılmayacak bir tanımlamadır ve sadece kalıplardan ibaret değildir. Gerçekte gelenek bir ruhtur, ve girmiş olduğu kalıbı manalandıran o dur (Tatar, 2012: 199). Eğer gelenek bu kadar toparlayıcı bir gerçeklik barındırıyorsa, muhafazakârlığın da bu gerçekliğe ortak olduğu hatta bizzat kendisi olduğu söylenebilir. Gelenek öze dönüşe izin veriyorsa, yeniden bütünleştirici bir yöntem izliyorsa ve istediğimiz doğrultuda bizi –Meriç’in ifadesiyle- sınıflı toplumların gazabından koruyorsa, o halde Meriç’te muhafazakâr olan doğal, bütüncül ve mutlak olanın kendisidir.

Meriç’te Medeniyet Söylemi

Geleneğin yeniden canlanmasını, bir öze dönüş gibi algılayan Meriç, bu anlamda muhafazakâr düşüncenin merkezinde konumlanmış gibi görünmektedir. Lakin Meriç’in muhafazakârlığındaki farklılık aynı onun medeniyet anlayışının farklılığından da kaynaklanmaktadır, Meriç, bir ömür boyu hayat tarzı olarak benimsediği okumak, araştırmak ve yazmak şeklindeki fikir işçiliği sonucu elde ettiği ilmi ile Doğu ve Batı medeniyetlerini mukayese etmiştir. Söz konusu uzun çalışmaların kendisine kazandırdığı kavrayış ve analiz yeteneği ile giriştiği mukayeselelerinde, Batı medeniyetinin olumsuzluklarına⁴ dikkat çeken Meriç, Batılı-

⁴ Olumsuzlukla kastettiğimiz gerçeklik, ilk olarak Batı’nın makineleşmiş kültürü ikinci olarak ise Batı toplumunun çöküşe gidişidir. Meriç, bu kötüye gidişle alakalı olarak şunları dile getirmiştir: “Ruhbanlar, ihtişam ve gösterişte herkesi geçmeyi arzu ederler: güzel kuşamlı çok sayıda atlarının olmasını dilerler; aylaklıkları günden güne hızla büyür ve davranışları küstahça ahlaksızlaşır. Kader, onlara büyük servetler ihsan etmiş olmasına rağmen, talihlerinden yine de hoşnut değildirler; iktisat veya tasarruf düşüncesi olmaksızın bütün enerjilerini şehvetlerini tatmin için yeni araçların keşfine adanmışlardır. Gelirleri onlar için her zaman çok düşüktür, harcamaları sürekli olarak artar. Bu bakımdan açıklarını kapatmak için her an tetiktedirler” (Özel, 1993: 37). Kilisenin çöküş sebebini, dünyevi bir güç haline gelme-

laşma adına yapılan işlerin yanlışlığını, “Işık Doğudan Gelir” ifadesiyle formüle ettiği tezleriyle dikkatlere sunmuştur. Cemil Meriç’in medeniyet konusunu incelerken, en çok referans aldığı bilim adamı çağdaş İngiliz tarihçi Toynbee⁵ olmuştur.

Meriç bir medeniyetin nasıl gelişebileceği sorusunu cevaplamak için ona başvurur. Bir medeniyet nasıl gelişir? Yeni yeni ülkeler fethederek mi? Hayır. Medeniyetin büyümesi ne teknolojik zaferlerle ilgilidir ne de madde üzerindeki hâkimiyetle. Medeniyetin büyümesi demek kendi kendini tayin etme, kendi kendini biçimlendirme imkânlarının gittikçe artması, toplum değerlerinin manevileşmesi, aygıt ve tekniklerin sadeleşmesi demektir. Büyüyen bir medeniyette karizmatik azınlık, çevrenin her meydan okuyuşuna başarılı cevaplar verir. Sürekli tazeler ve sürekli

sine bağlayan Cemil Meriç’e göre, bu yeni dönemde kilise, toplumu ayakta tutma samimiyetini ve özelliğini artık kaybetmiştir (Taş, 2007: 76).

⁵ Arnold Joseph Toynbee, 14 Nisan 1889’da Londra’da dünyaya geldi. Winchester, Balliol Koleji ve daha sonraları öğretim kadrosu içinde yer alacağı Oxford’da eğitim gördü. I. Dünya Savaşı çıktığında ülkesinin edebiyatçılarından birçoğu gibi o da savaş bakanlığına bağlı propaganda bürosunda çalıştırıldı. Bu esnada birçok propaganda eserine imzasını attı. Bunların arasında o zamanlar İngiliz imparatorluğu ile harp halinde bulunan Türkiye’yi ilgilendiren kitaplar da bulunmaktaydı. Daha sonraları, Londra Üniversitesi’ndeki Bizans ve Modern Yunan Dili, Edebiyatı ve Tarihi üzerine Korais kürsüsünün kurucu profesörü olarak göreve başladı. 1921 yılında, mevcut görevinden izin alarak "Manchester Guardian" adına Anadolu’daki Türk-Yunan savaşını yerinde izledi ve Yunan birliklerinin giriştiği vahşet hareketlerini bu gazetenin okurlarına aktardı. Dönüşünde, Türkiye’de ve Yunanistan’da Batı Meselesi adlı eserini kaleme aldı. Bu kitap Mustafa Kemal önderliğindeki Milli Türk Ordusunun Yunan kuvvetlerini bozguna uğratmalarının hemen öncesinde, 1922 yılının yazında yayınlandı. Toynbee’nin bu yazıları ve Türklerin davasına karşı giderek artan sempatisi Korais kürsüsünün finansmanına katkıda bulunan Yunan hükümetinin ve destekçilerinin tepkisini çekti. baskı ve suçlamalardan bunalan Toynbee 1924 yılında kürsüden ayrıldı. Daha sonra, Kraliyet Uluslararası İlişkiler Enstitüsünde 1955 yılında emekli oluncaya dek çalışacak ve önemli eserlerini bu kurumda kaleme aldı. 22 Ekim 1975’te hayatını kaybetti. Tarihçinin insan türünün birtakım temel bölümlerinin yaşamlarını ele aldığı, toplum denen söz konusu varlıkları seçip incelediğini dile getiren Toynbee, tarih araştırmacısının toplumlar arasındaki ilişkileri yalnızca belli kavram ve kategoriler altında incelediğini savunur. Kendisi bilhassa Yunan ve Doğu Medeniyetleri üzerine önde gelen tarihçilerden biri olup eserlerinde ehliyetli bir bilim adamı tarafından yapılan yüksek kaliteli yorumların ağırlığı hissedilir. Ufkunun genişliği ve anlatım gücü, dünya tarihini 26 medeniyete bölerek, yükseliş ve çöküşlerini "tehlikelerle yüz yüze gelme ve bunlara cevap verme" dönemlerine göre analiz ettiği, en önemli eseri olan, on iki ciltlik A Study of History - Tarih bilinci isimli eserinde de görülmektedir. Bkz: http://tr.wikipedia.org/wiki/Arnold_Joseph_Toynebee, erişim: 20.11.2013. Cemil Meriç’in yaptığı iktibasa göre Avrupa’nın ölüm döşeginde olduğunu söyleyen Toynbee, “Tanrı büyüktür, Avrupa’ya acıyacak, onu mahvolmaktan kurtaracaktır” diyerek, Hıristiyanları duaya çağırmıştır.

üretir kendini. Bu sayede toplum farklılaşmaktan bütünlüğe, bütünleşmeden farklılaşmaya geçer. Büyüyen medeniyet bir bütündür, kaynaşmış bir bütün: büyüyen medeniyet öteki medeniyetlerden gittikçe farklılaşır, öteki medeniyetleri bastırır, zorlar, etkiler (Çetin, 2007: 66). Meriç'e göre bir medeniyetin gelişmişlik göstergeleridir bunlar, lakin Cemil Meriç'in medeniyet analizlerine temel oluşturan iki öge ve doğu-batı ayrımı ve bu ayrım karşısındaki duruşunu analiz etmek için öncelikli olarak bir takım kavramların izahı şarttır. Bilindiği üzere onun yazılarında açıklığa kavuşturmak için büyük çaba sarf ettiği kavramların başında irfan-kültür ve medeniyet-umran kavram çifti gelmektedir. Meriç'in doğuyu batının karşısına yerleştirme konusunda üzerinde durduğu kilit ifade "irfan" kavramı olmuştur.

Meriç'in analizlerinde/düşüncesinde Monadolojik bir kültür kavramının yerine bilgi ve bilme, eğitim ve gnosis anlamını taşıyan ve belirli bir halkın tekelinde olmayan "irfan" kavramı önerilir. Çeğin'in aktardığı üzere Meriç kültürün yerine irfanı önerirken düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: "İrfan, düşüncenin bütün kutuplarını kucaklayan bir kelime. İrfan, insanoğlunun has bahçesi. Ayırmaz, birleştirir. (...) İrfan kendini tanımakla başlar. (...) Tecessüsü madde dünyasına çivilemeyen, zekâyı zirvelere kanatlandıran, uzun ve çileli bir nefis terbiyesi, irfan. Kemâle açılan kapı, mealle taçlanan ilim. (...) İrfan, insanı insan yapan vasıfların bütünü. (...) İrfan, dinî ve dünyevî diye ikiye ayrılmaz, yani her bütün gibi tecezzi kabul etmez" (Çeğin, 2013: 3). Meriç'in Kültür ve irfan karşılaştırmalarını hatırlayacak olursak Meriç'in öncelikle şu ifadeleri karşımıza çıkmaktadır: "İrfan, kemâle açılan kapı, amelle taçlanan ilimdir. (Meriç, 2009: 175)", "Kültür Batı'nın düşünce sefaletini belgeleyen kelimelerden biri(dir) (Meriç, 1986: 9)", "İrfan, bir Tanrı vergisi, cehitle(gayretle) gelişen bir mevhibe (bağıştır)(dir) (Meriç, 2009: 11)", "Kültür, kaypaklığı, müphemiyeti (anlaşılmazlığı) ve seyyâliyetiyle (akıcılığıyla) Avrupa'dır (Meriç, 2009: 15)". Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi irfan kelimesi Meriç sosyolojisinde de muhafazakârlılığında da önemli bir yer tutmaktadır, onun genel tabiri ile konuşacak olursak kültür Batı'yı, irfan ise Doğu'yu temsil etmektedir. Lakin doğu dediğimiz sadece İslami coğrafyadan ibaret olan bir toprak bütünlüğü ya da inanış tarzı değil, tüm coğrafyayı içine alan bir gerçekliğe karşılık gelmektedir.

Meriç'in, batıya karşı duyduğu kızgınlığın sebebi ise doğulu aydınların kendilerine yabancılaşmaları ve Batı'ya duydukları hayranlıklarıdır. Meriç

söz konusu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “Tanzimat’tan beri hazır elbiseye meraklıyız, hazır elbiseye ve medeniyete...” (Meriç, 1986: 55). Tanzimat’tan beri kabul edilenlerin hiç sorgulamadan, yerlileştirilmeden ve millileştirilemeden kabul edilmesi Meriç’e göre büyük bir hatadır. Çünkü Batı, aklın, tekniğin, realitenin vatanıdır (Meriç: 1999: 74). Oysa sosyal meseleler ithal edilemez ve eğer edilmeye çalışılırsa yukarıda bahsettiğimiz gibi üçlü diyalektiğe tabi tutulmalıdır; sorgulama, yerlileştirme ve millileştirme. Meriç’in kendimize has olarak isimlendirdiği medeniyet kavramında önemli olan biz/bizden olandır, çünkü bizim medeniyetimiz başka bir medeniyettir. Meriç’e göre “biz apayrı bir medeniyetin çocuklarıyız; düşman bir medeniyetin⁶, bambaşka ölçüleri olan, çok daha eski, çok daha asil daha insanca bir medeniyetin (Meriç: 2009: 97)”. Bu ifadeler Meriç’in bizim medeniyetimiz dediği gerçekliğin az da olsa abartılmış anlamıdır, çünkü bizim medeniyetimiz bazı ölçülerde Batıdan oldukça etkilendirilmiştir ama Meriç’in üzerinde ısrarla durduğu “insanca” olan medeniyet ayrımı, bu anlamda karşı çıkılacak gibi değildir.

Meriç, her yazdığında kendi medeniyetinden ne anladığını, olabildiğince epik bir dille anlatmaya koyulur; evvela İslam’ı ve onun en müthiş temsili olarak gördüğü Osmanlı’yı yek pare bir medeniyet⁷ olarak sahiplenir (Aksakal, 2013: 73), çünkü İslam medeniyeti Batı karşısında yutulmayan, iç edilmeyen tek medeniyet olduğunu da göstermektedir (Erol, 2013: 90). Meriç’e göre bütün Kur’ân’ları yaksak, bütün camileri yıksak, Avrupalı’nın gözünde Osmanlıydık (Özkan, 2011). Bu tavrını şöyle dile getirmiştir Meriç: “bu ülkenin bütün insanlarını tek ırk, tek kalp, tek insan haline getiren İslamiyet olmuştur. Biyolojik değil, moral bir vahdet. Yani vahdetlerin en büyüğü, en mukaddesi” (Meriç: 2004: 156). Cemil Meriç, “Işık Doğudan Gelir” kitabında bir nevi Doğu ve Batı medeniyetinin defter-i âmalini mukayese ederek, İslâm medeniyetinin kaynaklarını teşkil eden kamus ve ansiklopedi türünden eserleri, Yunan felsefesiyle İslâmiyet’i uzlaştırmak isteyen filozofları, akla, hür düşünceye önem vermiş ve onuncu yüzyılda yazılmış olan İhvan-ı Safa risalelerini tanıtmaktadır. Ayrıca medeniyetin kutup yıldızları olarak kabul et-

⁶ İkinci Avrupa’yı kast etmektedir.

⁷ Cündioğlu’na göre Meriç’in yazılarında geçen “Osmanlı Medeniyeti”, Osmanlı ordusu gibi anlaşılmalıdır. “Osmanlı Medeniyeti” terkibi, neredeyse “Osmanlı Ordusu” (ordu-millet) anlamında planlanmaktadır ki bir orduda bulunmaması tabi olan vasıflar, tanım gereği, Osmanlıda da bulunmayacaktır (Cündioğlu, 2006: 162).

tiği Tevrat ve İncilleri de inceleyip, Türk okuyucusuna aktarmakta, Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Bilim üçgeninde medeniyetlerin menşeyini ve tarihini değerlendirmekte, İslâm'ın cihanşümül, sağlam kaynaklarına dikkat çekmektedir. Meriç'in değerlendirmelerinde "İslâm medeniyeti de yekpâre bir bütün, İslâm dünyası, Hicret'ten bu yana çeşitli ikbâl ve idbâr devirleri yaşamış, fakat aslî cevherini büyük bir titizlikle korumuştur. Bu medeniyetin dayandığı mukaddes kitaplar, milyonlarca insanın yoluna ışık serpmiş ve serpmektedir. İslâm'ın "Muhit ül Maarif"i Kur'an-ı Kerim ile Hadis-i Şeriflerdir" (Meriç: 1984: 32). "Meriç'e göre madde üzerinde hâkimiyet kuran Avrupa'nın, kendi hâkimiyeti ve çıkarları uğruna zorba ve sefalet sütunları üzerinde inşa ettiği yeni medeniyeti insanın ruh dengesini bozmuş, kabaran iştihası ile Dünyanın dengesini altüst etmiştir. Avrupa'nın hakiki İsevilerinden ve mütefekkirlerinden de bu duruma isyan vardır. Cemil Meriç bu sefaletten yorgun, çıkarıcı Avrupa'ya, kendi içerisinden, inançlı, kalbi insanlık ateşi ile tutuşmuş gerçek aydınların da isyan ettiğini bildirir bize" (Özdemir, 2003: 5). "Bu hususta iddialı, coşkulu kıyaslamalar yapmaktan da hiç geri durmayan romantik düşünür, yeri geldiğinde "Türk İslâm medeniyeti ahlâka, feragate dayanan bir medeniyet, gerçekleştirdiği değerler edebiyattan da, felsefeden de, ilimlerden de muazzez" diyerek, Batı'nın ilmini, fennini, tekniğini, var ettiği değerleri bir kâğıt gibi yırtıp atar; bu tepkisel tavır, Meriç'in Türk muhafazakârlığına enjekte ettiği ve hâlâ tam anlamıyla aşılamayan bir kötü huy olarak, dikkate şayandır" (Aksakal, 2013: 73).

Batı'ya karşı bu hırçın tavrı, Meriç'i milliyetçi-muhafazakârlılığa da yaklaştırır, bizim bildiğimiz anlamda bir milliyetçilik olmasa da, Meriç'in bu tavrı dikkat çekmektedir. Doğu ve batı, ona göre birbirine zıt iki kavram ve gerçekliktir. Meriç, Doğu-Batı kıyaslamasını şiddete bakışla ele alıp, Doğu'nun insanîyetini, Batı'nın "sahtekâr" hümanizmiyle tartar: "Semavi kitapların emri: 'Öldürmeyeceksin'. Hıristiyan Avrupa, en sefil çıkarları için dünyanın bütün mandarenlerini⁸ öldürdü ve öldürmeye hazır. Goethe: 'Ya örs olacaksın, ya çekiç' diyor. Şark, Sâdi'den Gandhi'ye kadar aksi kanaatte: 'Yemin ederim ki, dünyanın bütün toprakları bir tek insanın kanını akıtmaya değermez.' Kim haklı?" diye sorarak, okurun dimağında yakıcı etki uyandırır... "Batı benim anti-tezim" diye tüm çıplaklığıyla Batı'ya karşıtlığını da, ona epistemik ve ontik bağlılığını da di-

⁸ Yönetici sınıfından olan kişi, iyi kişi.

le getirir Meriç (Aksakal, 2013: 73-74). Ona göre Doğu büyük yaratıcılar ülkesidir: Konfüçyüs, Budha, Yajna Valkiya, Doğulu'dur, Batı şuuraltında Doğu Haçlı Seferleri'nin hâtırasını taşır (Meriç: 1999: 23). Hâlbuki Batı'nın, Doğu'ya bakışı tam tersi bir ifade içermektedir, Hourani belirttiğimiz anlamda Batı'nın şuur altında kalan doğu kavramsallaştırmalarını şöyle izah etmektedir: "... İslam'ın bir takım doğrularının olmasının hiçbir anlamı kalmıyordu. Bu görüşler arasında en yaygın olanı ise yelpazenin en sonunda yer alan görüştü. Buna göre İslam batıl bir dindi, Allah Müslümanların Allah'ıydı ve gerçek Tanrı değildi, Muhammed de peygamber değildi. İslam ancak çıkış noktaları kılıç olan ve karakterini kılıcın belirlediği insanların icad ettiği bir dindi ve kılıç gücüyle yayılmıştı" (Hourani, 1996: 29). Meriç'in dile getirdikleri bir anlamda Hourani'nin de dile getirdiklerine de karşı bir duruştur. Bu durum aynı zamanda Müslüman muhafazakârlığına da iyi bir örnektir. Meriç'e göre Avrupa medeniyeti evrensel bir medeniyet olmayıp medeniyetlerden bir tanesidir sadece. Roma ve Yunan medeniyetleri de Avrupa değil, Akdeniz medeniyetleridir. Kendisini insanlık tarihinin merkezine koyan Avrupa, zamanı Eskiçağ, Ortaçağ ve Yeniçağ olarak ayırmaktadır. "Oysa her büyük medeniyetin ayrı bir eskiçağı, ortaçağı ve yeniçağı vardır" (Meriç, 2012a: 108). Meriç bu bağlamda kendine ait değerleri gerçekleştirerek insanlığın ortak birikimini zenginleştiren bir tek medeniyete değil farklı medeniyetlere vurgu yapar(Bülbül-Özipek-Kalın, 2008: 28).

Gerçekten medeniyetlerin menşei ve tarih iyi incelenip mukayese edildiğinde hakikat bütün çıplaklığı ile ortaya çıkmaktadır. İslâm, insanı terbiye edip, eşyanın, kâinatın efendisi yapmış, Batı, insanı maddenin, eşyanın kölesi yapmıştır. Meriç, insanı eşyalaştıran, insan haysiyetini sıfıra indiren, cinayetlerle, âdiliklerle örtülü Batı medeniyetinin kirli yüzünü nasllara dayanarak ve tarihten örnekler vererek ortaya koymaktadır (Özdemir, 2003: 5-6). "Semavi kitapların emri: "Öldürmeyeceksin". Hıristiyan Avrupa, en sefil çıkarları için dünyanın bütün mandarenlerini öldürdü ve öldürmeye hazır. Goethe: "Ya örs olacaksın, ya çekiç" diyor. Şark, Sâdi'den Gandhi'ye kadar aksi kanaatte: "Yemin ederim ki, dünyanın bütün toprakları bir tek insanın kanını akıtmaya değmez." Kim haklı? (Meriç: 2009: 206). "Asya alacaklı. Alacaklı ama Avrupa'nın da ondan alması gereken nice dersler var. Batı düşüncesi, bilginlerin bütün himmetlerine rağmen, Asya'nın mesajını kavrayamadı. Bu mesaj başka tecrübelerin ifadesiydi. Avrupa yaşamamıştı bu tecrübeleri. Batı, vücudun

faaliyetleriyle ruhunkileri birbirinden ayırmaya çalıştı. Daha doğrusu birbirine kapalı iki dünya olarak düşünmüştü onları. Felsefî, ahlâkî, dinî düşüncelerinin temelinde bu inanç yatıyor. Tekniklerine, pratik hayatına istikamet veren bu davranış. Batı, maddî dünyayla manevî dünya arasındaki sürekliliğin farkına daha dün varabildi. Psikiyatrinin, psikanalizin, psikosomatik tıbbın gelişmesini bekledi bunun için. Bu anahtar yeni sanıyor, kullanmasını beceremiyor pek. Asya asırlardan beri ustaca kullanmış onu, ne var ki başka amaçlar için kullanmış. Üç yüz yıldan beri mekanik araçlarını geliştirmiş Batı, vücut teknikleriyle uğraşmamış. İnsanın emrindeki en tabîî âlet: Vücut. Batılı bu aleti pek az tanıyor. İnsan vücudunun keşfi, insan ruhunun da yeniden keşfi olacaktır. Batının bu konuda rehberi: Doğu” (Meriç: 1994: 25). “Çarpışan iki medeniyet var: Türk-İslâm medeniyeti bin yıl fetihler yapmış, belli ölçüleri, belli zaferleri, belli başarıları var. İhtiyarlamış. Hıristiyan Batı medeniyeti hem temelinde, hem de içtimaî yapısında farklı ve başka. Bence en esaslı fark insana bakışlarında. Osmanlı için insan uluhiyetin nusha-i suğrası⁹. Mukaddes ve muhterem. Servet ve mevki gibi tesâdüfî tefavütlerin dışında bir insan haysiyeti var. Batıda yok bu. Batı evvela kendi insanına karşı zalim. Batı'nın tarihi, bir sınıf kavgası tarihi, doğru. Bu egoizm, coğrafî hudutların dışında büsbütün azgınlaşıyor. Avrupa, insanı tabiatın bir parçası saymaktadır. Dış dünyayı kaprislerine alet eden Batı, insanı da aynı muameleye tâbi tutar” (Meriç: 2004: 202). Bütün peygamberler Doğu'dan gelmiştir. Güneşin Doğu'dan doğduğu hakikati kadar, insanlığı fikren ve ruhen aydınlatan ışığın da ilahî menşee dayalı olarak Doğu'dan geldiği âşikardır. Ancak, günümüz İslâm dünyası modernizmin ve maddeten terakki etmiş Batı'nın tahakkümü altındadır. Bu durum karşısında İslâm aydını, Abbasiler döneminde Yunan ve İran düşüncesini İslâmî özelliklerle kaynaştırarak benimsemesi olayı gibi bugün de kültürel bir devrim arzusu yerine, kendi irfanını Batı'nın bilim ve tekniği ile kaynaştırmasını bilmeli, Doğu'da ve Batı'da hiçbir kötülük ihtiva etmeyen gerçek medeniyeti ihya etmelidir. Böylece Cemil Meriç'in hülyası olan “... Doğu ile Batı'yı, insan beyninin bu iki yarım küresini birleştirmek (Yazan, 1998: 75) şeklindeki Avrasya ideali gerçekleşir (Özdemir, 2003: 6).

⁹ Küçük nüsha.

Batı'nın, Doğu'ya bakışının nasıl olduğunu fark eden Meriç, bir doğulu edasıyla Batı'yı analize girer. Batı'nın, Doğu için ne düşündüğünü ve Batı'nın, Doğu'yu nereye konumlandıracağını çok iyi bilen Meriç, oryantalistlerin bakış açılarını adeta kör noktaya doğru sürüklemeye çalışır. Geleneklerin canlanmasına önem veren Meriç, bu anlamda muhafazakâr kabul edilebilir ve belki de edilmelidir de ama onun muhafazakârlığı entelektüel ve bir bilirkşi muhafazakârlığıdır, çünkü gelenekler ve adetler doğru bilinir ve uygulanırsa, tiranlığa ve zulme karşı önemli engeller olacaktır. Bunun için Meriç "Batı için Doğu bir ilkeller ülkesidir. Vicdanını rahat ettirmek için fethettiği ülke ne kadar büyük bir medeniyete sahip olursa olsun Avrupa, onun insanının sevgi ve saygıya lâyık olmadığına ferman çıkarır (Meriç, 1999: 174)" demiştir. Meriç, Batı'nın, Doğu ile alakalı nasıl bir bilince sahip olduğunu ve Doğu'yu nasıl yorumladığının farkındadır. Batı düşüncesi dediğimiz rasyonel düşünme biçimi, her zaman başarılı olacaktır diye bir kaide yoktur, başarısız olabilir de, çünkü her toplumun değerleri farklıdır ve bu değerler toplumun dinamikliğine, geçmişine ve anlamlandırdıkları gerçekliklere göre değişkenlik göstermektedir. Ama gelenek hiçbir zaman başarısız olmaz (Ergil, 1986: 290). Geleneklerin ancak yok olabileceğinden söz edebiliriz. Geleneklerin varlığı veya yokluğu onları yaşatan insanların elindedir. Said'in de belirttiği gibi "tarih gibi, coğrafi ve kültürel farklılıklar da insan eseridir (Said: 2001: 14)". İnsan eseri olan bütün toplumsal öğeler/olgular/yapılar/gerçeklikler insan var olduğu sürece var olacaktır. Said'e göre Batı bilgi-iktidar ilişkisinden hareketle, kendini tanımlamak, sömürgeci niyetlerini haklı göstermek ve bu amacını gerçekleştirmek adına hayalî bir Doğu üretmiştir (Çoruk, 2007: 194). "Ben ve diğerleri" ayırımından hareketle dünyanın merkezine kendisini koyan Batı, Ortaçağ'dan itibaren Doğu kültürleri, medeniyetleri ve inançları etrafında başlattığı şarkiyat çalışmalarıyla, kendi Doğu'sunu oluşturmuş, bu çalışmalar neticesinde ortaya çıkan ve akla gelen bütün olumsuzlukların yüklendiği Doğu imajını günlük hayattan siyasete, sosyal bilimlerden güzel sanatlara kadar hemen hemen hayatın her sahasında kullanıma sokmuştur. Bu analizler perspektifinden meseleye yaklaştığımızda Doğu ile Batı arasında her alanda derin farklılıkların söz konusu olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla Batı-Doğu ayırımında temellenen Batı, rasyonel düşünme yeteneği ile insanlığın en ileri aşamasını temsil etmektedir. Aklını kullanma yeteneğinden ve tarihten yoksun, tarihin dışında yaşayan Doğu'nun ise, kendi başına bu gelişmeleri gerçekleştirme yetisinden yoksun görünmektedir. Bu farklılık Batı'ya, tembelliği, uyumsuzluğu, çalışma disiplininden yoksunluğu, günahkârlığı, cinsel-

liğe düşkünlüğü, zorbalığı temsil eden, geri kalmış, gayri medeni Doğu üzerinde vesayet ve tasarruf hakkı vermektedir. Özellikle 19. yüzyıldan sonra Batı'nın Doğu üzerinde gerçekleştirdiği sömürge ve işgal gayretleri bu vesayet ve tasarruf hakkını kendisinde görmesinin neticesidir.

Said'e göre etki alanı geniş "kültürel ve siyasal bir olgu" olan oryantizm saf ve masum bir bilgi disiplini değildir ve bu yönüyle sorgulanması gerekir (Said, 2001: 22). Cemil Meriç'in sorgulama biçimi de yukarıda ifade ettiğimiz Said'in analizlerinden farklı görülmemelidir, çünkü Meriç, Batı'nın, Doğu'ya diktiği deli gömleğini net olarak görebilmiştir. Dolayısıyla Meriç'in önerdiği gelenekçilik söz konusu yaklaşımında temellenmektedir. Zira Muhafazakârlığın yapı taşı gelenektir; yerleşik inanç ve uygulamadır. Bu inanç ve uygulamalar, hakikate ulaşılması konusunda belli bir anlamda zaaf gösterebilirler, bunun farkında olan Meriç gibi muhafazakâr düşünürler, geleneklerin içinde ve aralarında tutarlılığın sağlanmasına önem vermişlerdir. Meriç'in verdiği bu önem, en basit anlamda değerlerin yerlileştirilmesi ve millileştirilmesi olarak anlaşılabilir. Çünkü Batı ile ancak, geleneklerin canlandırılması ile mücadele edilebilir.

Sonuç Yerine

Geleneklerin yeniden canlandırılması ve yerlileşme kavramlarına sürekli vurgu yapan Meriç'in, kategorize edilmesi mümkün olabilir mi? Daha doğrusu şahsına münhasır bir Türk muhafazakârı (Hınçalan, 2011: 34) olan Cemil Meriç nedir? Bu soruya Necati Mert şu cevabı vermiştir: "dindar mıdır Meriç? Yıl 1987'dir. Hüsamettin Arslan'a, 'ben daima intihar düşüncesi içinde yaşadım' der. 'İntihar beni daüssıla¹⁰ gibi takip etmiştir. Şimdiyse intihar bile edemeyecek haldeyim. Hayyam'ın dediği gibi bir masal anlattık çağdaşlarımıza ve geçip gideceğiz... Tanrı sorusuna cevap veremem. İnanıyorum da inanmıyorum da. Bunlar matematik birer realite değil ki. Zaman zaman inandım. Ama ne kadar inanıyorum, bilemiyorum. Eğer Tanrı olmazsa hayat bir curcuna oluyor, intihar tam bir hal çaresi oluyor o zaman. Camus'ün yaptığı da bu. Ya inanacaksın ya intihar edeceksin... Müslüman'ım, Müslüman bir çevrede doğdum. Ancak ne kadar inanıp inanmayacağımın cevabını mahşer günü bilebileceğim (Mert, 2010: 40). Başka bir yerde ise şöyle söylüyor Meriç: "Dilimle, zevklerimle, heyecanlarımla Büyük Doğu kadrosundayım. Dü-

¹⁰ Hasret, özlem.

şüncelerimle, inançlarımla ‘Yön¹¹e yakınım” (Meriç: 2009: 56-57). Yukarıda yazılanlara bakılınca Cemil Meriç’i bir kategoriye sığdırmak hatalı olacaktır, sosyolojinin temel işlevi olan kategorilendirmek ve analiz etmek, kendisi de bir sosyolog olan Meriç için yetersiz kalmaktadır. Çünkü Meriç’in bir anlamda muhafazakâr, bir anlamda yenilikçi ve bir anlamda da Batıcı olduğunu söylemek gerekmektedir. Kavramların analiz edilmesi ve yerlileştirilmesi fikriyle muhafazakâr ve milli bir irade gösteren Meriç, geleneklerin yeniden canlandırılması ve Batının bu şekilde anlaşılması yönüyle yenilikçidir. Buna karşın Batı’yı anlamak için ondan kaçılmaması gerektiğini söylemesi hasebiyle de Doğu’cu olduğu kadar Batı’cı (Gencer, 2012: 20) bir yüz gösterir Meriç. Dolayısıyla onu tanımlayacak en güzel ifade beklisi de “Şahsına Münhasır Türk Muhafazakâr” olacaktır. Çünkü Meriç, zamanındaki aydınlar gibi Batı’ya teslim olmamış, Batı’yı kopya etmemiş ama ondan uzak da kalmamıştır. Gelenekselliğini

¹¹ **Yön** Ankara’da 20 Aralık 1961’de yayına başlayan ve 27 Mayıs Darbesi sonrası sol muhalif hareketin sözcülüğünü yapan eski haftalık dergi. İmtiyaz sahibi ve yazı işleri müdürü Doğan Avcioğlu’ydu (1926-1983); Kurucuları arasında Mümtaz Soysal, Cemal Reşit Eyüboğlu vardı. Dergi, 24 sayfa büyük boy halinde 222 sayı çıktı, 30 Haziran 1967’de son sayısı yayımlandı. İlk sayısındaki bildiriyle siyasal ve entelektüel hayatta etkili bir yer edinen Yön dergisi, Kemalizmin "Halkçılık" ve "Devletçilik" ilkeleri doğrultusunda kalkınma sorununu öne çıkaran bir kalkınma felsefesinin oluşturulması için radikal soldan devletçi aydınlarla kadar geniş tabanlı bir uzlaşma zemini arayan bir kurucu fikir platformuydu. Dergi, demokrasi anlayışını, "Halkın dışında kurtarıcılar beklemenin yanlış ve zararlı bir tutum olduğuna inanıyoruz" diye açıklıyordu. Haftalık olarak yayınlanan ve her sayısında özel bir konuya ve bu konuyla ilgili pek çok yoruma yer veren Yön dergisi gündemi tayin ediyordu. Dergide ekonomi, toplum, politika, çalışma yaşamı, kültür ve sanat konulu eleştirel değerlendirmeler yapılıyordu. Doğan Avcioğlu 194 yazı, İlhan Selçuk 129 yazı ve Fethi Naci 78 yazı ile derginin en üretken yazarlarıydılar. Yön dergisi, daha iyi sosyal ve ekonomik şartların yerleşmesi için yön belirleyici bazı kavramların öncüsü olarak Türkiye’nin siyasi tarihinde ayrıcalıklı bir yere sahipti. Yön’ün 20 Kasım 1964 tarihli 86. sayısında, ilk kez bir Türk aydınının, Gazeteci-Yazar İlhami Sosyal’ın Moskova’da Nazım Hikmet’in mezarının başında fotoğrafı yayımlanır, fotoğrafa eşlik eden "Bir Türk şairinin ölümü" başlıklı yazısı, tıpkı Doğan Avcioğlu’nun birinci sayıya yazdığı başyazıyı "Türkiye’nin kurtuluşu sosyalizmle olur" sözüyle bitirmesi gibi bir dönüm noktasıydı. Yön dergisi kuruluş amacına uygun bir şekilde tabuları yıkıyordu. İçeriği ve etkisi nedeniyle dergi siyasal baskılara uğradı ve hakkında çok sayıda dava açıldı. Yayın hayatına başladıktan bir yıl sonra sağcı gençlerin dergiye yönelik protestosu arttı. 6 Ocak 1963’te Taksim Anıtı önünde sağcı gençler dergi aleyhine gösteri yaptılar. 8 Haziran 1963’te Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Yön dergisini kapattı. 1964’te yeniden çıkmaya başlayan dergi, yayımına son verdiği 30 Haziran 1967’ye kadar 222 sayı çıktı. Son sayısında haftalık yayına son verildiği ve bundan böyle günlük yayınlanacağı ilan edildi, ancak tekrar yayınlanmadı. Kapanış nedeni okur sayısının azalmasına ve sol hareketin bölünmesine bağlandı. Kaynak: [http://tr.wikipedia.org/wiki/Y%C3%B6n_\(dergi\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Y%C3%B6n_(dergi)), erişim: 16.09.2013.

koruyan ve koruduğu bu gelenekselliğiyle bir anlamda muhafazakâr diğer anlamda da milli bir refleks gösteren Meriç, katı anlamda muhafazakârlığın da önüne geçmiş ve muhafazakârlığın tıkanıp kör noktaları rahatlıkla açabilmiştir. Çünkü gelenek, insanlara yeni koşullarda çok az yarar sağlıyorsa gücünü yitirir ve terk edilir. Yaşayan gelenekler de iç değişime uğrayarak anlam ve etki alanını kaybedebilir. Meriç işte bu noktada geleneğin yeniden canlandırılması üzerinde durur. Geleneği yeniden canlandırmak bu açıdan risk taşımaktadır, yeniden canlandırma her an felakete yol açabilir. Lakin Meriç'in yaptığı ileriye yönelik canlandırma hem özümseme hem de yerleşmeye dayandığı için, yabancılaşma ile yerleşme arasındaki diyalektik ilişki, bu felaketi bertaraf etmektedir. Bu diyalektik için Meriç elinden geleni yaptı, kadince/kaderince çabaladı; sönmemek için, yok olmamak için, her ne pahasına olursa olsun yanmak için, aydınlanmak için çabaladı (Cündioğlu, 2006: 254). Bu anlamda biz Meriç'in düşünce dünyasında yer bulacak herhangi bir ideolojinin sadece anlık değil, geleceğe yönelik de bir değerlendirmesinin olduğunu farkında olabilirsek, Cemil Meriç'in –Türk- düşünce dünyasının neresinde durduğuna daha kolay karar verebiliriz.∇

KAYNAKÇA

- AKKAŞ, H. H. (2003) "Muhafazakâr Siyasi Düşünce Kavramı Üzerine", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2003; 5(2):241-254.
- AKSAKAL, H. (2013) "Yüz Yıl Önce, Yüz Yıl Sonra: İbrahim Şinasi Ve Cemil Meriç'in Medeniyet Anlayışları Üzerine", *Gelenekten Geleceğe*, Web: <http://www.gelenektengelecege.com/yuz-yil-once-yuz-yil-sonra-ibrahim-sinasi-ve-cemil-mericin-medeniyet-anlayislari-uzerine-hasan-aksakal/>, Erişim: 21.11,2013.
- ALVER, K. (2010). "Cemil Meriç'in Sosyoloji Tasavvuru", *Hece: Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç*, Sayı: 159, Yıl: 14, Ocak, ss, 343-348.
- BAKER, U. (2006) "Muhafazakâr Kisve", *Muhafazakârlık*, İletişim Yayınları, Cilt: 5, İletişim Yayınları. İstanbul, ss: 101-104.
- BELGE, M. (2006) "Muhafazakârlık Üzerine", *Muhafazakârlık*, İletişim Yayınları, Cilt: 5, İletişim Yayınları. İstanbul, ss, 92-100.
- BORA, T. (2006a) "Cemil Meriç", *Muhafazakârlık*, İletişim Yayınları, Cilt: 5, İletişim Yayınları. İstanbul, ss: 516-532.
- BORA, T. (2006b) "Muhafazakâr Yerlilik Söylemi", *Muhafazakârlık*, İletişim Yayınları, Cilt: 5, İletişim Yayınları. İstanbul, ss: 445-459.
- CÜNDİOĞLU, D. (2006) *Bir Mabed İşçisi: Cemil Meriç*, Etkileşim Yayınları. İstanbul.

- ÇEĞİN, G. (2012) "Metinlerarasılık Odağında Cemil Meriç'te Doğu-Batı Sorununa Kısa Bir Bakış", web: <http://istifhane.files.wordpress.com/2010/10/cemilmeric.pdf>, erişim: 15.10.2013.
- ÇETİN, G. (2007) *Sağ ve Sol Karşısında Cemil Meriç*, Artus Kitap. İstanbul.
- ÇORUK, A. Ş. (2007) "Oryantalizm Üzerine Notlar", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: IX, Sayı: 2, Aralık, ss, 193-204.
- ERGİL, D. (1986) "Muhafazakâr Düşüncenin Temelleri: Muhafazakârlık ve Yeni-Muhafazakârlık", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 41, Sayı: 1, ss, 269-292.
- EROL, M. (2013) "İslam Medeniyetinde Sabitleme Paradoksu ve Hareket İradesi", *Hece: İslam Medeniyeti*, Sayı: 198/199/200, Yıl: 17, Haziran, ss, 89-99.
- GENCER, T. (2012) "Cemil Meriç ile Türk Modernleşmesine Bir Bakış", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, ss, 19-33.
- HINÇALAN, A. (2011) *Diverging Paths of Turkish Conservatism During The Cold War Era: A Study On Cemil Meriç and Tarık Buğra*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi. İstanbul.
- KALIN, İ. (2010) "Dünya Görüşü, Varlık Tasavvuru ve Düzen Fikri: Medeniyet Kavramına Giriş", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, cilt: 15 say: 29 (2010/2), ss, 1-61.
- Koç, N. (2011) "Kültür" ve "Medeniyet" Kavramları Etrafındaki Tartışmalar ve Atatürk'ün Düşünceleri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 13, Bahar, ss, 103-122.
- KÖKSAL, D. (1995) Cemil Meriç ve Kemal Tahir'de "Sahnenin Dışındakiler", *Defter*, sayı: 25, Sonbahar, ss, 119-125.
- MERİÇ, C- Meriç, M. A. (1994) *Bir Dünyanın Eşiğinde*, İletişim Yayınları. İstanbul.
- MERİÇ, C. (1984) *Işık doğudan Gelir*, Pınar Yayınları, İstanbul.
- MERİÇ, C. (1986) *Kültürden İrfana*, İnsan Yayınları, İstanbul.
- MERİÇ, C. (1999) *Sosyoloji Notları ve Konferansları*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MERİÇ, C. (2004) *Jurnal Cilt 2*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- MERİÇ, C. (2009) *Bu Ülke*, İletişim Yayınları. İstanbul.
- MERİÇ, C. (2012a) *Umrandan Uygarlığa*, İletişim Yayınları. İstanbul.
- MERİÇ, C. (2012b) *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları. İstanbul.
- MERT, N. (2010) "Cemil Meriç ve Düşünce Dünyası", *Hece: Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç*, Sayı: 159, Yıl: 14, Ocak, ss, 34-42.
- ÖZDEMİR, H. (2003) "Batı Medeniyeti ve Cemil Meriç", *Köprü*, sayı: 81. Web: <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=102>, erişim: 19.10.2010.
- ÖZEL, M. (1993) *Kapitalizm ve Din*, Ağaç Yayınları. İstanbul.
- ÖZİPEK, B. B. (2005) *Muhafazakârlık: Akıl, toplum, Siyaset*, Kadim Yayınları. Ankara.

- ÖZİPEK, B. B. (2007) "Muhafazakârlık Nedir", *Köprü*, Sayı: 97. Web erişim: <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=822>
- ÖZKAN, A. (2011) "Münzevi Bir Yıldız: Cemil Meriç", *Sızıntı*, Sayı: 274, Kasım. Web: <http://www.sizinti.com.tr/konular/ayrinti/munzevi-bir-yildiz-cemil-meric.html>.
- SAİD, E. W. (200) *Şarkiyatçılık*, (çev. Berna Ünler), Metis Yayınları. İstanbul,
- TAŞ, K. (2001) "Cemil Meriç'in Sosyoloji Anlayışı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.*, sayı: 6, ss, 118-130.
- TAŞ, K. (2007) *Din ve Toplum Karşısından Cemil Meriç*, Artus Kitap. İstanbul.
- TATAR, T. (2012) "Gelenek ve Gelecek", web erişim: <http://journals.istanbul.edu.tr/tr/index.php/iktisatsosyoloji/article/viewFile/6241/5765>, erişim: 21.12.2013.
- TÜRK, H. B. (2003) "İdeoloji", *Siyaset*, Ed: M. Türköne, ss, 105-145. Lotus Yayınevi. Ankara.
- TÜRKKAHRAMAN, M.- Tutar, H. (2009) "Sosyal Değişme, Bütünleşme ve Çözülme Bağlamında Toplumda Farklı Kültür ve Anlayışların Yeri ve Önemi", *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt:1, Sayı:1, ss, 1-16.

